

vremene medije na temelju kojih je prikazao proces osnivanja i aktivnost Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj, ali i njezin neuspjeli pokušaj širenja u ostalim republikama SFRJ. Osim političkih, poseban fokus usmjeren je na djelatnosti stranke koje su dovele do formiranja oružanih formacija pobunjenih Srba aktivnih u agresiji na Hrvatsku.

Kako je rečeno na početku prikaza, drugu cjelinu ovog broja časopisa *Radovi* sačinjava šest tekstova koji donose osvrt i prikaze najnovijih domaćih i stranih publikacija. Među njima su se našle četiri monografije tiskane u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, jedan njemački zbornik radova te dvije zbirke izvora objavljene kao serijska publikacija, odnosno kao knjiga.

Iako ovaj jubilarni 60. broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* ne obilježava nikakav zaseban prigodničarski dio, tradicija kvalitetnih tekstova i konstanta njegovog izlaženja od 1954. godine jasno ukazuju na vrijednost i važnost ovog časopisa za hrvatsku historiografiju. Dovoljno je samo napomenuti kako je do sada u časopisu objavljeno 948 znanstvenih i stručnih radova iz područja povijesti, arheologije, povijesti umjetnosti i etnologije, kao i više stotina ocjena i prikaza raznih publikacija. Iako se tematski prvenstveno fokusira na prošlost Zadra i njegove okolice te Dalmacije, u časopisu se nikada nije zamarivao niti širi hrvatski i europski, najprije onaj sredozemni, prostor. Sukladno toj tradiciji sastavljen je i objavljen i ovaj broj *Radova* koji također donosi pregršt vrijednih priloga boljem poznavanju i razumijevanju raznovrsne problematike Dalmacije, Hrvatske i Sredozemlja od antike do suvremenog doba.

Filip Novosel

### ***Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku***, sv. 57, Dubrovnik 2019., 327 str.

Dubrovački Zavod za povijesne znanosti HAZU objavio je 2019. 57. broj svojih *Anal.* Kako je svojstveno tom renomiranom časopisu, i u tom broju objavljeni su prilozi posvećeni povijesti Dubrovnika i njegove okolice. U prvom dijelu broja objavljeno je sedam izvornih znanstvenih radova, nakon čega slijedi rubrika *In memoriam* te, kako je i uobičajeno, na kraju broja donose se prikazi i recenzije recentnih povijesnih izdanja.

Prvi rad u tom broju *Anal.* je rad Zdenke Janeković Römer, *Štovanje Sv. Stjepana Prvomučenika u ranosrednjovjekovnom Dubrovniku: mučeništvo u temeljima grada, komune i (nad)biskupije* (9-28), u kojemu se nastoji odgovoriti na pitanje na koji način je kult sv. Stjepana Prvomučenika povezan s razvojem grada, te odakle je njegovo štovanje poteklo: iz Rima ili Konstantinopola. Autorica kroz nekoliko poglavlja analizira povezanost štovanja ovog sveca, koji se kao prvi svetac spominje u pisanom povijesnom izvoru, djelu Konstantina Porfirogeneta, s temeljnim vrijednostima dubrovačke komune, te daje argumente za pretpostavku kako je njegovo štovanje stiglo iz Rima. Promociju kulta sv. Stjepana Prvomučenika povezuje s papinskom politikom prema gradu i čitavoj regiji, koju su provodili biskupi, te argumente potvrđuje legendom o Pavlimiru, koji je stigao iz Rima, donoseći svetačke relikvije sa sobom.

Nella Lonza u radu *Crkvice i pustinjački stan na Sv. Orsuli u kasnom srednjem vijeku* (29-54) analizira crkvicu Sv. Orsule (Ursule) koju je podigla plemkinja Tolija Silvestro u drugoj polovini 14. stoljeća. Pažnja je posvećena i širenju kulta Sv. Orsule u Dubrovniku, na čije je

štovanje, kako smatra autorica, vjerojatno utjecala *Legenda aurea*. Pažnja je usmjerena i na pustinjački stan u blizini crkve koji potječe iz 15. stoljeća, a autorica ga je analizirala na temelju arhivskih dokumenata i arheoloških istraživanja te je prezenirala neke bitne značajke tamošnje muške pustinjačke zajednice. Zaključila je, između ostalog, kako život pustinjaka na ovoj lokaciji nije isključivao socijalne kontakte, te ga je uklopila u kontekst europskog srednjovjekovnog pustinjaštva.

Članak *Crkva Sv. Stjepana u Dubrovniku – višefazno groblje i inventar nalaza* (55-143) Nikoline Topić, Ivane Radić, Petre Rajić Šikanjić i Mate Ilkića, bavi se najstarijom sakralnom građevinom u Dubrovniku, prema pisanim povijesnim izvorima, crkvom sv. Stjepana. Rad zapravo čine rezultati arheološko-antropoloških istraživanja koja su provedena u crkvi i groblju oko nje tijekom 2011. i 2012., te donosi prikaz novih nalaza kao i niz novih interpretacija dosadašnjih podataka. Istraživanjima su obuhvaćene sve razvojne faze crkve i pridruženog joj groblja, a prema rezultatima prva crkva sagrađena je u predromaničkom periodu, u drugoj polovini 8. stoljeća, a prvo groblje joj je pridruženo početkom 9. stoljeća. Istraženi su i najraniji slojevi ispod predromaničke crkve te višefazno groblje (njihova vremenska uporaba pomoću radiokarbonske analize kostiju, vrste ukopa i tipovi grobova). Detaljno su analizirane najvažnije faze crkve iz predromaničkog i romaničkog razdoblja, te njezine kasnije dogradnje (crkva je bila u upotrebi i u gotičkom, renesansnom i baroknom periodu), a napuštena je tek 1667. kada je u Velikom potresu urušena. Radu je pridodano niz fotografija, slika, tabli s nalazima, tlocrta i presjeka lokaliteta te tabela s nalazima grobova.

Rezultate arheoloških istraživanja donosi i rad *Rezultati istraživanja utvrde Ošlje-Gradac i selo Ošlje u općem povijesno-arheološkom kontekstu* (145-198) čiji su autori Josipa Baraka Perica i Nikša Grbić. Ova istraživanja provedena 2015. na utvrdu na brdu Gradac na području sela Ošlje, govore o kasnoantičkoj rimskoj utvrdu u funkciji stražarnice. Analiziraju se njezina obilježja, te se uspoređuje sa sličnim utverdama na drugim poznatim lokalitetima, a posebna pažnja usmjerena je i na sakralnu građevinu u blizini tzv. Rotondu. Autori su nastojali staviti ulogu ove utvrde u širi povijesni kontekst, te prikazati važnost njezine lokacije uz kraško polje, koje je u antici pa i kasnije u srednjem vijeku bilo visoko funkcionalno područje.

Štefica Curić Lenert i Nella Lonza u radu *Bratovština Sv. Lazara među trgovačkim i obrtničkim bratovštinama ranonovovjekovnog Dubrovnika* (175-198) bave se lazarinima, pripadnicima bratovštine Sv. Lazara u ranom novom vijeku. Rad se temelji na različitim manje poznatih ili potpuno nepoznatim arhivskim izvorima, u kojima je za različite svrhe popisan dio pučkoga sloja organiziranog u profesionalne udruge. Analizira se njihovo brojčano stanje i ekonomska snaga u usporedbi s članovima drugih trgovačkih i obrtničkih bratovština, njihova spremnost za upis državnog zajma, upis članova u Veliko vijeće i dr. Rad se sastoji od nekoliko poglavlja, a provedene raščlambe pokazale su kako su Lazarini ubrzo nakon osnutka bratovštine 1531. postali najmnogobrojnija bratovština u Dubrovniku, a svoju su vodeću poziciju zadržali sve do druge polovine 17. stoljeća. Stanje se promijenilo uslijed krize i gašenja suknarskih obrta, te velikog potresa 1667.

U radu *Međunarodni statistički kongres (1853-1876) i suvremene recepcije u Hrvatskoj* (199-220) Nikole Tomašegovića analizira se značenje Međunarodnog statističkog kongresa, uz prikaz nekih tendencija i rasprava u radu Kongresa, te recepcija njegove djelatnosti među hrvatskim statističarima druge polovine 19. stoljeća. Prikazavši u uvodnom dijelu pregled aktivnosti samog Kongresa, autor je u daljnjem poglavlju analizirao korijene problema koji su se pojavili u radu Kongresa, a koji se temelje na sukobu prosvjetiteljskih koncepcija i nove

političke i društvene stvarnosti u Europi u vremenu u kojemu se održavao. U posljednjem dijelu autor analizira rasprave o teoretsko-metodološkim postavkama nacionalnih statistika, u kojima je statistička veza između nacionalnosti i jezika predstavljala ključni problem, a njegovo shvaćanje ovisilo je o političkom kontekstu svake pojedine zemlje.

U posljednjem radu ovog broja *Utjecaj lista Pravo (1895-1896) na jačanje hrvatske nacionalne ideologije u Dubrovniku krajem 19. stoljeća* (221-255) autora Barbare Đurasović i Jadrana Jeića analizira se sadržaj i uređivačka politika dubrovačkog pravaškog glasila s kraja 19. stoljeća. List *Pravo* pokrenuo je mladi pravaš Đuro Rašica 1895., a izašao je u osam brojeva. Na njegovim stranicama iščitava se situacija u dubrovačkoj Stranci prava. Kao što je to bila i situacija s pravašima u Banskoj Hrvatskoj, tako je i u među pripadnicima dubrovačke Stranke prava krajem 19. stoljeća došlo do raskola. Njezine pristaše okupljene oko *Prava* držale su se čiste nacionalne ideologije, slijedeći izvornu politiku Ante Starčevića i ujedinjenja svih hrvatskih zemalja, dok je druga struja, okupljena oko Supilove *Crvene Hrvatske* zagovarala suradnju s pristašama Narodne stranke i dubrovačkim srbokatolicima, okupljenih oko lista *Dubrovnik*. Autori su utvrdili i točnu lokaciju ovog lista (Državni arhiv u Zadru), koji se do sada u historiografiji spominje tek u dva rada.

Slijedi rubrika *In memoriam* u kojoj je objavljen nekrolog akademiku Nenadu Vekariću (1955. – 2018.), dugogodišnjem uredniku *Anala*, te upravitelju i voditelju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, iz pera Nelle Lonze (257-260). U nastavku je objavljena i *Bibliografija Nenada Vekarića* (261-279), autorice Ivane Lazarević.

Broj zaključuje rubrika u kojoj je objavljeno deset prikaza i recenzija recentnih historioografskih izdanja (281-327).

Tihana Luetić

***Povijesni prilozi***, god. 37, br. 54 (334 str.) – br. 55 (392 str.), Zagreb 2018.

Godine 2018. Hrvatski institut za povijest izdao je dva broja časopisa *Povijesni prilozi*. U prvom dijelu 54. broja objavljeno je šest izvornih znanstvenih radova, a potom slijede radovi u okviru tematskog bloka o Mariji Tereziji i njezinu vremenu. Kao i u ranijim godištim, na kraju broja objavljeni su prikazi i recenzije recentnih historioografskih izdanja te održanih znanstvenih skupova. Broj zaključuje rubrika *In memoriam*.

Prvi rad u 54. broju *Povijesnih priloga* pod nazivom *Tamno more u spisu De administrando imperio: Baltičko ili Crno?* (7-38) autora Milenka Lončara i Teute Serreqi Jurić bave se identifikacijom Tamnoga mora u poznatom spisu Konstantina Porfirogeneta. Na temelju objavljenih izvora i niza naslova relevantne literature autori raspravljaju o dosadašnjim pretpostavkama o ovoj problematici, s time da u identifikaciji Tamnoga mora stavljaju naglasak na element udaljenosti Bijele Hrvatske od Crnog, odnosno Baltičkog mora. U zaključku iznose pretpostavku kako mjera od trideset dana hoda više odgovara Baltičkome nego Crnome moru.

Petra Vručina u radu *Uvreda i fama publica u kasnosrednjovjekovnim istočnojadranskim komunama* (39-63), na temelju objavljene i neobjavljene arhivske građe (sudskih kaznenih spisa gradova Zadra, Trogira i Dubrovnika) bavi se značenjem uvreda u istočnojadranskim komunama na više razina. U tom smislu rad je, nakon uvodnog dijela, podijeljen na nekoliko cje-